

Prawo autorskie – podstawy

Choć może się wydawać, że prawo autorskie i jego wykorzystywanie dotyczy tylko artystów – grafików, pisarzy, kompozytorów, to w praktyce dotyczy ono każdego z nas. Codziennie korzystamy z cudzych utworów, codziennie też tworzymy różnego rodzaju własne utwory, stając się twórcami. Z tego materiału dowiesz się, czym jest utwór, na jakie grupy dzielimy prawa autorskie, po co nam wolne licencje i co to jest domena publiczna. Dostaniesz także krótki zestaw aktywności, który możesz wykorzystać w pracy z młodzieżą.

Czym są utwory?

Pstryknięcie komórką zdjęcia z wakacji, stworzenie demotywatora, wpisanie komentarza na forum – każdy z nas to robi, a to oznacza, że każdy jest twórcą. Wszystkie pomysły, które mają tzw. ustaloną formę (np. zapis, zdjęcie, nagranie), nazywane są utworami i podlegają prawnej ochronie, niezależnie od ich wartości artystycznej. Utworem jest nie tylko piosenka usłyszana w radiu, lecz także prosty rysunek w zeszycie koleżanki. Przyjmuje się, że działalność twórcza musi zawierać znamiona oryginalności i indywidualności. To, że rysunek jest oryginalny nie oznacza, że musi być dziełem sztuki. Nawet jeśli, jest podobny do wielu innych (bo to na przykład prosty rysunek kwiatka), to o ile nie jest kopią i nie został sztucznie wytworzony, jest autorskim dziełem o indywidualnym charakterze. Styl rysowania, dobór perspektywy, kolorów i inne jego cechy wynikają bezpośrednio z wyborów rysownika, są odbiciem jego (mniej lub bardziej świadomego) subiektywnego i twórczego wyboru.

Twórca i jego prawa

Książki, piosenki, filmy, zdjęcia – każdą z tych rzeczy ktoś stworzył. Taką osobę nazywamy twórcą. Robisz zdjęcia, montujesz filmiki, komponujesz muzykę? W takim razie również jesteś twórcą. Każdy twórca ma określone prawa, które dzielą się na dwie kategorie:

- prawa osobiste,
- prawa majątkowe.

Prawa osobiste przysługują każdemu twórcy. Zgodnie z przepisami autor ma prawo do rozpoznania autorstwa i integralności jego dzieła. Kiedy nie podpisujesz utworu imieniem i nazwiskiem lub pseudonimem autora, lub też zmieniasz coś w formie i treści utworu, naruszasz te prawa. Te prawa są wieczne i niezbywalne – to dlatego wiesz, że Hamleta napisał William Szekspir. Dlatego, jeśli korzystasz z czyjegoś utworu, pamiętaj o jego dokładnym oznaczeniu. Należy podać:

- imię i nazwisko lub pseudonim autora,
- źródło: link lub tzw. adres bibliograficzny – tytuł, rok ukazania się, informacje o wydawcy.

Robi się to nie tylko dla poszanowania praw autorskich, lecz także po to, by każdy mógł łatwo znaleźć utwór.

Prawa majątkowe są zbywalne i ograniczone w czasie. W Unii Europejskiej wygasają po 70 latach od śmierci autora – wtedy przechodzą do domeny publicznej. Przy czym okres po śmierci autora liczony jest od ostatniego dnia roku kalendarzowego. Dlatego dzieła Lucy Maud Montgomery, która zmarła 24 kwietnia 1942 roku, do domeny publicznej weszły dopiero 1 stycznia 2013 roku. Należy przy tym pamiętać, że do domeny weszły utwory w oryginalnej wersji językowej. Prawa majątkowe mówią, że autor ma wyłączne prawo do rozporządzania swoim dziełem – a więc to on wydaje zgodę na publikację i użycie. Prawa majątkowe można też przenieść na inne podmioty.

Dozwolony użytek

Każdy z nas ma do pewnego stopnia prawo korzystać z cudzych utworów. Dzieła nasze i innych (nie ma znaczenia, czy chodzi o kogoś, kto próbuje montować filmiki na własnym komputerze, czy o kogoś, kto jest wybitnym malarzem) są elementami życia kulturalnego. Mamy prawo w nim uczestniczyć, a więc także swobodnie korzystać z jego elementów. Te ograniczenia praw majątkowych nazywamy dozwolonym użytkowaniem. Są to legalne sposoby wykorzystania utworu, co nie wymaga zgody twórcy. Przykładami dozwolonego użytku są:

- kopiowanie i rozpowszechnianie utworu na użytek własny, rodziny i znajomych,
- cytowanie utworu w całości lub fragmentach,
- pobieranie utworu z internetu.

Zobacz film Niny Paley na temat kopiowania (opcja włączenia polskich napisów):

<https://www.youtube.com/watch?v=fnQzDbM-u0w>

Licenses

Prawa majątkowe nakazują nam prosić autora o zgodę, za każdym razem, gdy chcemy wykorzystać jego utwór. Dla wielu twórców jest to niepraktyczne i niepotrzebne. Każdy twórca, więc także i ty, może samodzielnie określać rodzaj współpracy ze swoim odbiorcą. Współpraca ta polega na ustaleniu, w jakim zakresie odbiorca-użytkownik korzystać będzie ze swoich podstawowych praw. Możemy użytkownikom udzielić licencji do korzystania z naszego utworu na określonych polach eksploatacji lub możemy udostępnić utwór na wolnej licencji. Korzysta z niej np. Wikipedia – największa encyklopedia na świecie.

Wolna licencja to mechanizm prawny, który pozwala na przekazanie użytkownikom prawa do korzystania z utworu pod pewnymi prostymi warunkami. Dzięki wolnej licencji można podważyć monopol autorski, który zawiera się w zdaniu: „Wszelkie prawa zastrzeżone” (all rights reserved). W ten sposób pozwalamy innym korzystać ze swojej twórczości bez konieczności pytania nas nieustannie o zgodę. Oczywiście, twórca zachowuje podstawowe prawa, takie jak rozpoznanie autorstwa i integralność utworu.

Dwie najbardziej znane wolne licencje to CC BY (Creative Commons Uznanie Autorstwa) i CC BY-SA (Creative Commons Uznanie Autorstwa – Na Tych Samych Warunkach). Zezwalają one na swobodne wykorzystanie, rozpowszechnianie i udostępnianie utworów. Licencja CC-BY-SA nakłada przy tym dodatkowy warunek – jeśli tworzysz nowy utwór, to również musi być on opublikowany na tej samej licencji. Udostępniając utwory na wolnej licencji, jako twórca masz gwarancję, że utwór będzie podpisany twoim nazwiskiem. Użytkownikom pozwalasz na kopiowanie i rozpowszechnianie oraz wykorzystywanie i zmienianie twojego dzieła.

Pamiętaj! Zawsze dokładnie opisuj swoje dzieło: imię i nazwisko lub pseudonim, rodzaj licencji. Jeśli korzystasz z czyjegoś dzieła, również musisz dokładnie je opisać: imię i nazwisko lub pseudonim autora, źródło, czyli gdzie znalazłeś wykorzystywany utwór, oraz rodzaj licencji.

Activities

Culture of remix

Podziel grupę na zespoły 3-osobowe. Zadaniem każdego zespołu będzie przygotowanie na smartfonach lub tabletach mema na dowolny temat. Powiedz, że w tym celu mogą wykorzystać zdjęcia lub grafiki z domeny publicznej lub udostępnione na wolnej licencji. Pokaż, jak można znaleźć grafiki z prawem do modyfikacji w wyszukiwarce Google (wyszukaj – narzędzia – prawa do użytkowania – oznaczone do ponownego wykorzystania z modyfikacją) i banki grafik (np. [Pixabay](#), [Pexels](#), [Travel Coffee Book](#), [Rijksmuseum](#), [Metropolitan Museum of Art](#)). Następnie poproś zespoły o wymienienie się pracami i modyfikację tych, które dostali od innej grupy. Zrób jeszcze 2 zmiany między zespołami. Poproś zespoły o prezentację. Jeśli to możliwe pokażcie prace na rzutniku. Zapytaj uczestników i uczestniczki o wrażenia z oglądania swoich prac po zmianie. Nawiąż do swobodnego uczestnictwa w kulturze i kultury remiksu. Zapytaj, jak by wyglądały prace, jeśli nie miałby możliwości korzystania ze swoich prac wzajemnie. Zapytaj, jakie znają przykłady miksowania utworów.

Wolne licencje

Podziel grupę na zespoły 2 lub 3 osobowe. Każdej grupie daj kartę "Zdjęcie" i "Podpisy". Powiedz grupom, że pracują nad prezentacją o zdrowym żywieniu i chcą wykorzystać to zdjęcie na jednym ze slajdów. Jak powinno być podpisane? Zachęć uczestników i uczestniczki do omówienia możliwych rozwiązań w zespołach, a potem porównania wyników z resztą zespołów. Odpowiedzi znajdziesz w [materiale dla trenera](#). Przypomnij wszystkim, że podpis powinien zawierać informację o autorze, link do źródła i rodzaj licencji.

Wikipedyści

Zapytaj uczestniczki i uczestników, co wiedzą o Wikipedii. Odpowiedzi zapisujcie na tablicy w formie mapy myśli. Zapisujcie wszystkie pojawiające się odpowiedzi. Dopytaj, czym różni się Wikipedia od innych encyklopedii. Pytania pomocnicze:

- Kto tworzy tradycyjne encyklopedie?
- Ile osób pisze jedno hasło w Wikipedii, a ile w tradycyjnej encyklopedii?
- Jak często można aktualizować poszczególne encyklopedie?
- Jakie jest ryzyko związane ze wspólnym tworzeniem encyklopedii?

Na koniec podsumuj i zwróć uwagę na to, że Wikipedia wykorzystuje wolne licencje. Powiedz, że Wikipedia jest projektem crowdsourcingowym, w którym każdy może wziąć udział. Następnie wcielcie się w role wikipedystów. Zapoznajcie się z informacjami w sekcji „Pierwsze kroki”. Zastanówcie się, czego może dotyczyć wasze hasło – waszej grupy? Lokalnego miejsca? Osoby zasłużonej dla społeczności lokalnej? Zaplanujcie prace, podzielcie się zadaniami i do dzieła!

Na podstawie:

Joanna Ruta Baranowska, Weronika Paszewska „Prawa wyłączne – twórcy i użytkownicy” <http://edukacjamedialna.edu.pl/lekcje/prawa-wylaczne-tworcy-i-uzytownicy/> CC BY-SA

Joanna Ruta Baranowska, Weronika Paszewska „Osobiste prawa autora” <http://edukacjamedialna.edu.pl/lekcje/osobiste-prawa-autora/> CC BY-SA

Joanna Ruta Baranowska, Weronika Paszewska „Wolne licencje” <http://edukacjamedialna.edu.pl/lekcje/wolne-licencje/> CC BY-SA

Joanna Ruta Baranowska, Weronika Paszewska „Dozwolony użytek” <http://edukacjamedialna.edu.pl/lekcje/dozwolony-uzYTEK/> CC BY-SA

Jarosław Lipszyc, Joanna Ruta Baranowska, Weronika Paszewska „Prawa autora i prawa użytkowników” <http://edukacjamedialna.edu.pl/lekcje/prawa-autora-i-prawa-uzytownikow/> CC BY-SA

Fot. na okładce: Daniel Lombraña González, <https://flic.kr/p/8duiRd>, CC BY-SA

Film "Kopiowanie to nie kradzież": animacja, tekst, melodia - Nina Paley. Aranżacja - Nik Phelps; wokal - Connie Champagne, napisy polskie - Weronika Paszewska, CC BY-SA, [źródło](#)

Materiał przygotowany w ramach projektu [EMELS](#)

Co-funded by the
Erasmus+ Programme
of the European Union

Projekt współfinansowany przez Program Komisji Europejskiej Erasmus+. Tekst odzwierciedla wyłącznie poglądy jego autorów i w żaden sposób nie może zostać uznany za wyraz poglądów Komisji Europejskiej.

Information about the resource

Publisher: Modern Poland Foundation as part of EMELS project co-funded by the Erasmus+ Programme of the European Union.

Rights: Creative Commons Attribution – Share Alike

This resource is attached to Media Literacy Standard for youth Workers. To find out more about the Standard go to <http://emels.eu>.

Resource prepared using [MIL/PEER](#) editing platform.

Source available at <http://milpeer.eu/documents/364/>